

एस.एस. कॉलेज, जहानाबाद

संस्कृत विभाग

संधि-प्रकरण

स्वर संधि

- डॉ. विनोद कुमार राँय

गुणसन्धि:

सूत्र - आद्गुणः

अवर्ण से अच् परे होने पर पूर्व और पर के स्थान पर एक गुण आदेश हो जाता है।

तात्पर्य यह है कि,

अ या आ के साथ इ या ई के मिलने से 'ए', अ या आ के साथ उ या ऊ के मिलने से 'ओ' तथा अ या आ के साथ ऋ के मिलने से 'अर्' बनता है।

यथा,

अ/आ + इ/ई = ए

यथेच्छा = यथा + इच्छा

राजेन्द्रः = राजा + इन्द्रः

यथेष्ट = यथा + इष्टः

राकेशः = राका + ईशः

भारतेन्दुः = भारत + इन्दुः

नरेशः = नर + ईशः

सर्वेक्षणः = सर्व + ईक्षणः

प्रेक्षा = प्र + ईक्षा

महेन्द्रः = महा + इन्द्रः

सुरेन्द्रः = सुर + इन्द्रः

तरुणेशः = तरुण + ईशः

रमेशः = रमा + ईशः

स्वेच्छा = स्व + इच्छा

नेति = न + इति

द्वारकेशः = द्वारका + ईशः

रमेशः = रमा + ईशः

मिथिलेशः = मिथिला + ईशः

अ/आ + उ/ऊ = ओ

महोत्सवः = महा + उत्सवः

गंगोर्मिः = गंगा + ऊर्मिः

महोरूः = महा + ऊरूः

जलोर्मिः = जल + ऊर्मिः

समुद्रोर्मिः = समुद्र + ऊर्मिः

जलोर्जा = जल + ऊर्जा

महोदयः = महा + उदयः

यथोचितः = यथा+उचित

परोपकारः = पर + उपकारः

सूर्योदयः = सूर्य + उदयः

प्रोज्ज्वलः = प्र + उज्ज्वलः

सोदाहरणः = स + उदाहरणः

अन्त्योदयः = अन्त्य + उदयः

शारदोपासकः = शारदा + उपासकः

अ /आ + ऋ = अर्

सप्तर्षिः = सप्त + ऋषिः

उत्तमर्णः = उत्तम + ऋणः

महा + ऋषिः = महर्षिः

राजर्षिः = राजा + ऋषिः

देव + ऋषिः = देवर्षिः

शीत + ऋतुः = शीतर्तुः